

К л а с и к а у к р а ї н с ь к о ї л і т е р а т у р и

Котляревський І. П.

**НАТАЛКА-
ПОЛТАВКА**

“Відкрита книга”

2011

Котляревський

Іван Петрович

(1769 – 1838)

Опера малороссийская

в 2-х действиях

ДЕЙСТВУЮЩИЕ ЛИЦА:

В о з н ы й

Т е г е р в а к о в с к и й.

Г о р п и н а Т е р п и л и х а -
вдова старуха.

Н а т а л к а - дочь ее.

П е т р о - любовник Наталки.

М и к о л а - дальний родствен-
ник Терпилихи.

М а к о г о н е н к о - выборный
села.

ДЕЙСТВИЕ I

Театр представляет село при реке Ворскле. Через сцену улица малороссийских хат, к реке ведущая, и в сей улице хата Терпилихи.

ЯВЛЕНИЕ 1

Наталка (выходит из хаты с ведрами на коромысле, подойдя к реке, ставит ведра на берегу, подходит на край сцены в задумчивости и поет).

N 1

Віють вітри, віють буйні,
аж дерева гнуться;

О, як моє болить серце,
а сльози не ллються.
Трачу літа в лютім горі
і кінця не бачу,
Тільки тогді і полегша,
як нишком поплачу.
Не поправляють сльози щастя,
серцю легше буде,
Хто щасливим був часочок,
по смерть не забуде.
Єсть же люди, що і моїй
завидують долі,
Чи щаслива та билинка,
що ростеть на полі?
Що на полі, що на пісках,
без роси, на сонці?
Тяжко жити без милого
і в своїй сторонці.

Де ти, милий, чорнобривий?
Де ти? Озовися!
Як я, бідна, тут горюю,
прийди подивися.
Полетіла б я до тебе,
та крилля не маю,
Щоб побачив, як без тебе
з горя висихаю.
До кого я пригорнуся,
і хто приголубить?
Коли тепер того нема,
який мене любить.

Петре! Петре! Де ти тепер? Мо-
же, де скитаєшся в нужді і горі і
проклинаєш свою долю; прокли-
наєш Наталку, що через неї уте-
ряв пристанище; а може (пла-

чет), забув, що я живу і на світі. Ти був бідним, любив мене - і за те потерпів і мусив мене оставити; я тебе любила і тепер люблю. Ми тепер рівня з тобою: і я стала така бідна, як і ти. Вернися до мого серця! Нехай глянуть очі мої на тебе іще раз і навіки закрийються...

ЯВЛЕНИЕ 2

Наталка и возный

В о з н ы й. Благоденственного і мирного пребиванія! (В сторону). Удобная оказія предстала зділати о собі предложеніє на самоті.

Н а т а л к а (кланяясь). Здорові були, добродію, пане возний!

В о з н ы й. "Добродію"! "Добродію"! Я хотів би, щоб ти звала мене - теє-то як його - не више-пом'янутим ім'ярек.

Н а т а л к а. Я вас зову так, як все село наше величає, шануючи ваше письменство і розум.

В о з н ы й. Не о сем, галочко, - теє-то як його - хлопчу я, но желаю із медових уст твоїх слішати умилительное названіє, сообразное моему чувству. Послушай:

N 2

От юних літ не знав я любові,

Не ощущал возженія в крові;
Как вдруг предстал
Наталки вид ясний,
Как райский крин,
душистий, прекрасний;
Утробу всю потряс;
Кров взволновалась,
Душа смішалась;
Настал мой час!
Настал мой час;
і серце все стонеть;
Как камень,
дух в пучину зол тонеть.
Безмірно, ах! люблю тя, дівицю,
Как жадний волк
младую ягницю.
Твой предвіщаєть зрак
Мні жизнь дражайшу,

Для чувств сладчайшу,
Как з медом мак.

Противні мні Статут і розділи,
Позви і копи страх надоїли;
Несносен мні
сингкліт весь бумажний,
Противен тож
і чин мой преважний.

Утіху ти подай
Душі смятенной,
Моєй письменной,
О ти, мой рай!

Не в состоянні поставити на вид
тобі сили любові моеї. Когда би я
іміл - теє-то як його - столько язи-
ков, сколько артикулов в Стату-
ті ілі сколько зап'ятих в Магде-
бурзьком праві, то і сих не довлі-

ло би навосхваленіє ліпоти тво-
єй! Єй-єй, люблю тебе до безко-
нечності.

Н а т а л к а. Бог з вами, добро-
дію! Що ви говорите! Я річі ва-
шей в толк собі не возьму.

В о з н ы й. Лукавиш - теє-то як
його - моя галочко! і добре все
розумієш. Ну, коли так, я тобі ко-
ротенько скажу: я тебе люблю і
женитись на тобі хочу.

Н а т а л к а. Гріх вам над бід-
ною дівкою глумитися; чи я вам
рівня? Ви пан, а я сирота; ви ба-
гатий, а я бідна; ви возний, а я
простого роду; та й по всьому я
вам не під пару.

В о з н ы й. Ізложенніі в отвіт-

них річах твоїх резони суть - теє-то як його - для любові ничтожні. Уязвленное частореченною любовію серце, по всім божеським і чоловічеським законам, не взираєть ні на породу, ні на літа, ні на состояніє. Она я любов все - теє-то як його - ровняєть. Рци одно слово: "Люблю вас, пане возний!" - і аз, вишеупом'янутий, виконаю присягу о вірном і вічном союзі з тобою.

Н а т а л к а. У вас єсть пословиця: "Знайся кінь з конем, а віл з волом"; шукайте собі, добродію, в городі панночки; чи там трохи єсть суддівен, писарівен і гарних попівен? Любую вибирайте...

Ось підіть лиш в неділю або в празник по Полтаві, то побачите таких гарних, що і розказати не можна.

В о з н ы й. Бачив я многих - і ліпообразних, і багатих, но серце моє не імієть - теє-то як його - к ним поползновенія. Ти одна заложила ему позов на вічнії роки, і душа моя ежечасно волаєть тебе і послі нишпорной даже години.

Н а т а л к а. Воля ваша, добродію, а ви так з-письменна говорите, що я того і не зрозумію; та і не вірю, щоб так швидко і дуже залюбитись можна.

В о з н ы й. Не віриш? Так знай

же, що я тебе давно уже - теє-то як його - полюбив, як тільки ви перейшли жити в нашеє село. Моїх діл околичності, возникающіі із неудобних обстоятельств, удерживали соділати признаніє пред тобою; тепер же, читая - теє-то як його - благодь в очах твоїх, до формального опреділенія о моєй участі, открой мні, хотя в терміні, партикулярно, резолюцію: могу лі - теє-то як його - без отсрочок, волокити, проторов і убитков получить во вічноє і потомственное владініє тебе - движимое і недвижимоє імініє для душі моєй - з правом владіти тобою спокійно,

безпрекословно і по своїй волі -
теє-то як його - розпоряджать?
Скажи, говори, отвічай, отвітст-
вуй, могу лі бить - теє-то як його
- мужем пристойним і угодним
душі твоєї і тілу?

Н а т а л к а (поет).

Видно шляхи полтавській

і славному Полтаву,

Пошануйте сиротину

і не вводьте в славу.

Не багата я і проста,

но чесного роду,

Не стиджуся прясти,

шити і носити воду.

Ти в жупанах і письменний,

і рівня з панами,

Як же можеш ти дружитися

з простими дівками?

Єсть багацько городянок,
вибирай любую;

Ти пан возний - тобі треба
не мене, сільськую.

(По окончаніи пения говорит).

Так, добродію, пане возний! Перестаньте жартовати надо мною, безпомощною сиротою. Моє все багатство єсть моє добре ім'я; через вас люди начнуть шептати про мене, а для дівки, коли обній люди зашепчуть...

Музыка починает играть прелюдіум. Наталка задумывається, а возный рассуждает и смешные показнвает мины на лице.

ЯВЛЕНИЕ 3

Наталка и возный. И после выборный, показавшись на сцену, поет.

№ 4

Дід рудий, баба руда,
Батько рудий, мати руда,
Дядько рудий, тітка руда,
Брат рудий, сестра руда,
І я рудий, руду взяв,
Бо рудую сподобав.
Ой по горі по Панянці
В понеділок дуже вранці
Ішли наші новобранці;
Поклонилися шинкарці;

А шинкарка на них - морг:
"Іду, братики, на торг".
Ішли ляхи на три шляхи,
А татари на чотири,
Шведи-враги поле вкрили;
Козак в лузі окликнувся -
Швед, татарин, лях здригнувся,
В дугу всякий ізігнувся.

По мере приближекия виборного к оркестру, Наталка подходит к ведрам, берет их и уходит домой.

В о з н ы й. Чи се - теє-то як його - нова пісня, пане виборний?

В ы б о р н ы й. Та се, добродію (кланяється), не пісня, а нісенітниця. Я співаю іногді, що в голо-

ву лізе, - вибачайте, будьте ласкаві, я не добачив вас.

В о з н ы й. Нічого, нічого. Відкіль се так? Чи з гостей ідете - теє-то як його?..

В и б о р н ы й. Я іду із дому. Випроводжав гостя: до мене заїжджав засідатель наш, пан Щипавка; так. уже, знаєте, не без того, - випили по одній, по другій, по третій, холодцем та ковбасою закусили, та вишнівки з кварту укутали, та й, як то кажуть, і підкріпилися.

В о з н ы й. Не розказовав же пан Щипавка якої новини?

В ы б о р н ы й. Де то не розказовав! Жаловався дуже, що всьо-

му земству урвалася тепер нитка, та так, що не тільки засідателям, но самому комісарові уже не те, як давно було... Така, каже, халепа, що притьмом накладно служити. Бо, каже, що перше дурницею доставалося, то тепер або випросити треба, або купити.

В о з н ы й. Ох! правда, правда; даже і в повітовом суді, і во всіх присутственних містах униніє воспослідовало; малійшая проволочка ілі прижимочка просителю, як водилось перше, почитається за уголовноє преступленіє; а взяточок, сиріч - винуждений подарочок, весьма-очень іс-

кусно у істця ілі отвітчика треба виканючити. Та що і говорить! Тепер і при рекрутських наборах вовся не той порядок веде-ть-ся. Трудно становиться жить на світі.

В ы б о р н ы й. Зате нам, простому народові, добре, коли старшина, богобоязлива і справедлива, не допуска письменним п'явкам кров із нас смоктати... Та куди ви, добродію, налагодились?

В о з н ы й. Я наміревал - теє-то як його - посітити нашу вдовствующую дякониху, но, побачивши тут Наталку (вздыхаєт), остановився побалакати з нею.

В ы б о р н ы й (лукаво). Наталку? А де ж (осматривається) вона?

В о з н ы й. Може, пішла додому.

В ы б о р н ы й. Золото - не дівка! Наградив бог Терпилиху дочкою. Крім того, що красива, розумна, моторна і до всякого діла дотепна, - яке у неї добре серце, як вона поважає матір свою; шанує всіх старших себе; яка трудяща, яка рукодільниця; себе і матір свою на світі держить.

В о з н ы й. Нічого сказати - теєто як його - хороша, хороша і уже в такому віці...

В ы б о р н ы й. Та й давно б час,

так що ж? Сирота, та іще і бідна. Ніхто і не квапиться.

В о з н ы й. Однако ж я чув, що Наталці траплялись женихи, і во-сьма пристойні, наприклад, тахтауловський дячок, чоловік знаменитий басом своїм, ізучен яр-молоя і дуже знаєть печерсько-лаврський напів; другий волосний - теє-то як його - писар із Восьмачок, молодець не убогий і продовжающий службу свою безпорочно скоро год; третій - підканцелярист із суда по імені Скоробреха і многії другії, но Наталка...

В ы б о р н ы й. Що? Одказала? Добре зробила. Тахтауловський

дяк п'є горілки багато і уже спа-
да з голосу; волосний писар і
підканцелярист Скоробреха, як
кажуть, жевжики обидва і голі,
вашеці проше, як хлистики, а
Наталці треба не письменного, а
хазяїна доброго, щоб умів хліб
робити і щоб жінку своєю з ма-
тір'ю годовав і зодігав.

В о з н ы й. Для чого же не-
письменного? Наука - теє-то як
його - в ліс не йде; письменство
не єсть преткновеніє ілі поміха
ко вступленію в законний брак.
Я скажу за себе: правда, я - теє-
то як його - письменний, но по
благоді всевишнього єсмь чо-
ловік, а по милості дворян - воз-

ний, і живу хоть не так, як люди,
а хоть побіля людей; копійка во-
лочиться і про чорний день іміє-
ться. Признаюсь тобі, як прияте-
лю, буде чим і жінку - теє-то як
його - і другого кого годувати і
зодігати.

В ы б о р н ы й. Так чом же ви
не одружитесь? Уже ж, здається,
пора. Хіба в ченці постригтись
хочете? Чи ще, може, суджена на
очі не нависла? Хіба хочете, щоб
вам на весіллі сю пісню співали?
Ось слухайте.

(Виборный поет)

N 5

Ой під вишнею, під черешнею
Стояв старий з молодою,
як із ягодою.

І просилася, і молилася:

"Пустити мене, старий діду,
на улицю погулять!"

"Ой я й сам не піду,
і тебе не пущу:

Хочеш мене, старенького,
да покинути.

Ой не кидай мене,
моя голубочко,

Куплю тобі хатку,
і ще сіна жатку,

І ставок, і млинок,
і вишневий садок".

"Ой не хочу хатки,
ані сіна жатки,
Ні ставка, ні млинка,
ні вишневого садка.
Ой ти, старий дідура,
і зогнувся, як дуга,
А я, молоденька,
гуляти раденька".

В о з н ы й. Коли другії облизня
поймають, то і ми остерегаємся.
Наталка многим женихам під-
несла печеного кабака; глядя на
сіє, і я собі на умі.

В ы б о р н ы й. А вам що до На-
талки? Будто всі дівки на неї по-
хожі? Не тільки світа, що в вікні;
сього дива повно на світі! Та до

такого пана, як ви, у іншої аж жижка задрижить!

В о з н ы й (в сторону). Признаюсь йому в моєй любові к Наталці. Послухай, пане виборний! Нігде - теє-то як його - правди дівати, я люблю Наталку всею душею, всею мислю і всім серцем моїм, не могу без неї жити, так її образ - теє-то як його - за мною і слідить. Як ти думаєш? Як совітуєш в такому моєм припадці?

В ы б о р н ы й. А що тут довго думати? Старостів посилати за рушниками, та й кінець. Стара Терпилиха не зсунулась іще з глузду, щоб вам одказати.

В о з н ы й. Ох, ох, ох!.. Стара не

страшна, так молода кирпу гне!
Я уже їй говорив, як то кажуть,
надогад буряків - теє-то як його
- так де! Ні приступу!

В ы б о р н ы й. Що ж вона гово-
рить, чим одговорюється і що
каже?

В о з н ы й. Она ізлагаєть нере-
зоннії - теє-то як його - причи-
ни; она приводить в довод зна-
комство вола з воллом, коня з ко-
нем; нарицаєть себе сиротою, а
мене паном; себе бідною, а мене
багатим; себе простою - теє-то
як його - а мене возним; і ріши-
тельний приговор учинила - що
я їй, а она мні не рівня - теє-то
як його.

В ы б о р н ы й. А ви ж їй що?

В о з н ы й. Я їй пояснил, що любов все равняєть.

В ы б о р н ы й. А вона ж вам що?

В о з н ы й. Що для мене благопристойніє панночка, ніж проста селянка.

В ы б о р н ы й. А ви ж їй що?

В о з н ы й. Що она - теє-то як його - одна моя госпожа.

В ы б о р н ы й. А вона ж вам що?

В о з н ы й. Що она не вірить, щоб так дуже - теє-то як його - можна полюбити.

В ы б о р н ы й. А ви ж їй що?

В о з н ы й. Що я її давно люб-

лю.

В у б о р н ы й. А вона ж вам що?

В о з н ы й. Щоб я одв'язався од неї.

В у б о р н ы й. А ви ж їй що?

В о з н ы й (с жаром). Що? Нічого!.. Тебе чорт приніс - теє-то як його - Наталка утекла, а я з тобою остався.

В у б о р н ы й. Ой ви, письменні! Вгору деретесь, а під носом нічого не бачите: Наталка обманювала вас, коли говорила, що ви їй не рівня. У неї не те на серці...

В о з н ы й. Не те? А що ж би такеє?

В ы б о р н ы й. Уже не що, дру-
гого любить; ви, може, чували,
що як вони ще жили в Полтаві і
покійний Терпило жив був, то
прийняв було до себе якогось
сироту Петра за годованця. Хло-
пець виріс славний, гарний, доб-
рий, проворний і роботящий;
він од Наталки старший був го-
дів три або чотири; з нею виго-
довавсь і зріс вкупі. Терпило і
Терпилиха любили годованця
свого, як рідного сина, та було й
за що! Наталка любилась з Пет-
ром, як брат з сестрою. Но Тер-
пило, понадіявшись на своє ба-
гатство, зачав знакомитись не з
рівнею: зачав, бач, заводити бе-

нкети з повітчиками, з канцеляристами, купцями і цехмистрами - пив, гуляв і шахровав гроші; покинув свій промисел і мало-помалу розточив своє добро, розпився, зачав гримати за Наталку на доброго Петра і вигнав його із свого дому; послі, як не стало і посліднього сього робітника, Терпило зовсім ізвівся; в бідності умер і без куска хліба оставив жінку і дочку.

В о з н ы й. Яким же побитом - теє-то як його - Терпилиха з дочкою опинилися в нашем селі?

В ы б о р н ы й. У Терпила в городі на Мазурівці був двір - гарний, з рубленою хатою, комо-

рою, льохом і садком. Терпилиха по смерті свого старого все те продала, перейшла в наше село, купила собі хатку і тепер живе, як ви знаєте.

В о з н ы й. А вищереченний Петро де - теє-то як його - обрітається?

В ы б о р н ы й. Бог же його зна. Як пішов з двора, то мов в воду упав, і чутки нема. Наталка без душі його любить, через його всім женихам одказує, та й Терпилиха без сльоз Петра не згадує.

В о з н ы й. Наталка неблагорозумна: любить такого чоловіка, которго - теє-то як його - мо-

жуть бить, і кістки погнили. Лучче синиця в жмені, як журавель в небі.

В ы б о р н ы й. Або, як той грек мовляв: "Лучче живий хорунжий, як мертвий сотник"... А я все-таки думаю, коли б чоловік добрий найшовся, то б Наталка вийшла замуж, бо убожество їх таке велике, що невмоготу становиться.

В о з н ы й. Сердечний приятелю! Візьмися у Наталки і матері хожденіє іміти по моєму сердечному ділу. Єжелі виіграєш - теєто як його - любов ко мні Наталки і убідиш її доводами сильними довести її до брачного моєго

ложа на законном основанні, то не пожалію - теє-то як його - нічого для тебе. Вір - без дані, без пошлини, кому хочеш, позов заложу і контроверсії сочиню, - божусь в том - єже-єй! єй!

В ы б о р н ы й (немного подумав). Що ж? Спрос не біда. Тут зла ніякого нема. Тільки Наталка не промах!.. О, розумна і догадлива дівка!

В о з н ы й. Осмілься! Ти умієш увернутись - теє-то як його - хитро, мудро, недорогим коштом; коли ж що, то можна і брехнути для обману, приятні ради.

В ы б о р н ы й. Для обману? Спасибі за се! Брехать і обманю-

вать других - од бога гріх, а од людей сором.

В о з н ы й. О, простота, простота! Хто тепер - теє-то як його - не брешеть і хто не обманює? Повір мні: ежелі б здесь собралось много народу і зне-нацька ангел з неба з огненною різкою злетів і воскликнул: "Бре-хуни і обманщики!.. ховайтесь, а то я поражу вас!.." - єй-єй, всі присіли би к землі совісті ради. Блаженна лож, когда биваєть в пользу ближніх, а то біда - теє-то як його - що часто лжем ілі ради своєї ви годи, ілі на упад других.

В ы б о р н ы й. Воно так, конеч-

не, всі люди грішні, однак ж...

В о з н ы й. Що "однак ж"? Всі грішні, та іще і як!.. І один другого так обманюють, як того треба, і як не верти, а виходить - кругова порука. Слухай. (Поет).

№ 6

Всякому городу нрав і права,
Всяка імієть свой ум голова,
Всякого прихоті водять за ніс,
Всякого манить
к наживі свій біс.
Лев роздираєть там
волка в куски,
Тут же волк цапа
скубе за виски;

Цап в огороді капусту псує:
Всякий з другого бере за своє.
Всякий, хто вище,
то нижчого гне, -
Дужий безсильного
давить і жме,
Бідний багатого певний слуга,
Корчиться, гнеться
перед ним, як дуга.
Всяк, хто не маже,
то дуже скрипить,
Хто не лукавить,
то ззаду сидить;
Всякого рот дере ложка суха -
Хто ж єсть на світі,
щоб був без гріха?
В ы б о р н ы й. Воно так! Тільки
великим грішникам часто і да-

ром проходить, а маленьким грішникам такого задають бешкету, що і старикам невпам'ятку. Добре, пане возний, я вас поважаю і зараз іду до старої Терпилихи. Бог зна, до чого веде, - може, воно і добре буде, коли ваша доля щаслива.

Дуэт N 7

В о з н ы й и в ы б о р н ы й
Ой доля людська -
доля єсть сліпая!
Часто служить злим,
негідним і їм помагає.
Добрі терплять нужду,
по миру товчуться,

І все не в лад їм приходить,
за що не возьмутся.
До кого ж ласкава
ся доля лукава,
Такий живе як сир в маслі,
спустивши рукава.
Без розума люди
в світі живуть гарно,
А з розумом та в недолі
вік проходить марно.
Ой доле людська,
чом ти не правдива,
Що до інших дуже гречна,
а до нас спесива.
(По окончаніи пения уходят).
Сцена переменяется й предста-
вляє внутренность хаты Терпи-
лихи.

ЯВЛЕНИЕ 4

Терпилиха прядет,
Наталка шьет.

Т е р п и л и х а. Ти оп'ять чогось сумуєш, Наталко! Оп'ять щось тобі на думку спало?..

Н а т а л к а. Мені з думки не йде наше безталання.

Т е р п и л и х а. Що ж робить? Три роки уже, як ми по убожеству своєму продали дворик свій на Мазурівці, покинули Полтаву і перейшли сюди жити; покойний твій батько довів нас до сього.

Н а т а л к а. І, мамо!.. Так йому на роду написано, щоб жити ба-

гатим до старості, а умерти бідним; він не виноват.

Т е р п и л и х а. Лучче б була я умерла: не терпіла б такої біди, а більше через твою непокорність.

Н а т а л к а (оставляя роботу). Через мою непокорність ви біду терпите? Мамо!

Т е р п и л и х а. Аякже? Скільки хороших людей сватались за тебе - розумних, зажиточних і чесних, а ти всім одказала; скажи, в яку надежду?

Н а т а л к а. В надежду на бога. Лучче посідію дівкою, як піду замуж за таких женихів, як на мені сватались. Уже нічого сказати -

хороші люди!

Т е р п и л и х а. А чому й ні? Дяк тахтауловський чом не чоловік? Він і письменний, розумний і не без копійки. А волосний писар і підканцелярист Скоробрешенко - чому не люди? Кого ж ти думаєш - може, пана якого або губерського панича? Лучче б всього, якби вийшла за дяка, - мала б вічний хліб; була б перше дячихою, а послі і попадею.

Н а т а л к а. Хотя б і протопопшею, то бог з ним! Нехай вони будуть розумні, багаті і письменніші од нашого возного, та коли серце моє не лежить до їх і коли мені вони осоружні!.. Та і

всі письменні - нехай вони собі
тямляться!

Т е р п и л и х а. Знаю, чом тобі
всі не люб'язні; Петро нав'яз то-
бі в зуби. Дурниця все те, що ти
думаєш; чотири годи уже, як об
нім ні слуху нема, ні послушанія.

Н а т а л к а. Так що ж? Адже і
він об нас нічого не чує, та ми
живемо; то і він жив і так же па-
м'ятує об нас, та боїться верну-
тись.

Т е р п и л и х а. Ти не забула, як
покійний твій батько напоследок
не злюбив Петра і, умира-
ючи, не дав свого благословенія
на твоє з ним замужество; так і
мого ніколи не буде.

Н а т а л к а (подбігаєт к мате-
ри, схватываєт ее руку и поет).

№ 8

Ой мати, мати!
Серце не вважає,
Кого раз полюбить,
з тим і умирає.
Лучче умерти,
як з немилим жити,
Сохнуть з печалі,
щодень сльози лити.
Бідність і багатство -
єсть то божа воля;
З милим їх ділити -
єсть щаслива доля.
Ой хіба ж я, мати,

не твоя дитина,
Коли моя мука тобі буде мила?
І до мого горя
ти жалю не маєш,
Хто прийшовсь по серцю,
забуть заставляєш!..

(Пропевши, говорить).

О мамо, мамо! Не погуби дочки
своєї! (Плачет).

Т е р п и л и х а (с чувством).
Наталко, схаменись! Ти у мене
одна, ти кров моя: чи захочу я
тебе погубити? Убожество моє,
старість силують мене швидше
замуж тебе оддати. Не плач, доч-
ко! Я тобі не ворог. Правда, Пет-
ро добрий парубок, та де ж він?

Нехай же прийде, нехай вернеться до нас; він не лежень, трудящий, з ним обідніти до злиднів не можна. Але що ж! Хто відає - може, де запропастився, а може, і одружився де, може, забув і тебе. Тепер так буває, що одну нібито любить, а о другій думає.

Н а т а л к а. Петро не такий; серце моє за його ручається, і воно мені віщує що він до нас вернеться. Якби він знав, що ми тепер так бідні - о, з кінця світа прилинув би до нас на поміч.

Т е р п и л и х а. Не дуже довіряй своєму серцю: сей віщун часто обманює. Придивися, як те-

пер робиться в світі, та і о Петрі
так думай. А лучче, якби ти була
мені покорна і мене послухала.

№ 9

Чи я тобі, дочко,
не добра желяю,
Коли кого зятем собі вибираю?
Ой дочко, дочко!
що ж мні начати?
Де ж люб'язного зятя достати?
Петро десь блукає,
може, оженився,
Може, за тобою
не довго журився.
Ой дочко, дочко!
що ж мні начати,

Де ж люб'язного зятя достати?
По старості моїй
живу через силу,
Не дождавшись Петра,
піду і в могилу.
Ой дочко, дочко... и проч.
Тебе ж без приюту,
молоду дитину,
На кого оставлю,
бідну сиротину?
Ой дочко, дочко... й проч.
Ти на те ведеш, щоб я не дож-
дала бачити тебе замужем, щоб
через твоє упрямство не дожила
я віку: бідність, сльози і перебо-
ри твої положать мене в домо-
вину. (Плачет).

Н а т а л к а. Не плачте, мамо! Я

покоряюсь вашій волі і для вас за першого жениха, вам угодного, піду замуж; перенесу своє горе, забуду Петра і не буду ніколи плакати.

Т е р п и л и х а. Наталочко, дочко моя! Ти все для мене на світі! Прошу тебе: викинь Петра з голови - і ти будеш щасливою. Але хтось мелькнув мимо вікна, чи не йде хто до нас? (Уходить).

ЯВЛЕНИЕ 5

Наталка (одна)

Трудно, мамо, викинуть Петра із голови, а іще трудніше із серця. Но що робить!.. Дала слово за

першого вийти замож - для по-
кою матері треба все перенести.
Скроплю серце своє, перестану
журитись, осушу сльози свої і
буду весела. Женихи, яким я од-
казала, в другий раз не прив'я-
жуться; возному так одрізала,
що мусить одчепитися; більше,
здається, нема на приміті. А
там... ох!.. Серце моє чогось ще-
мить... (Приметя приближение к
двери, садится за роботу).

ЯВЛЕНИЕ 6

Наталка, Терпилиха и выбор-
ный.

В ы б о р н ы й. Помагай-бі, На-

талко! Як ся маєш, як поживаєш?

Н а т а л к а. Ат, живемо і маємося, як горох при дорозі: хто не схоче той не вскубне.

Т е р п и л и х а. На нас, бідних і безпомощних, як на те похиле дерево, і кози скачуть.

В ы б о р н ы й. Хто ж тобі виноват, стара? Якби оддала дочку замуж, то і мала, хто вас обороняв би.

Т е р п и л и х а. Я сього тільки і хочу, так що ж...

В ы б о р н ы й. А що такеє? Може, женихів нема, абощо? А може, Наталка?..

Т е р п и л и х а. То бо то і горе!

Скільки не траплялись і хороші людці, так: "Не хочу та й не хочу!"

В у б о р н ы й. Дивно мені та чудно, що Наталка так говорить; я ніколи б од її розуму сього не ждав.

Н а т а л к а. Так то вам здається, а ніхто не віда, хто як обіда.

Т е р п и л и х а. От так все вона - приговорками та одговорками і вивертається; а до того іще як придасть охання та сльоз, то я і руки опущу.

В у б о р н ы й. Час би, Наталко, взятись за розум: ти уже дівка, не дитя. Кого ж ти дожидаєшся? Чи не із города ти таку примху

принесла з собою? О! там паночки дуже чваняться собою і вередують женихами: той не гарний, той не багатий, той не меткий; другий дуже смирний, інший дуже бистрий; той кирпатий, той носатий, та чом не воєнний, та коли і воєнний, то щоб гусарин. А од такого перебору досидяться до того, що послі і на їх ніхто не гляне.

Н а т а л к а. Не рівняйте мене, пане виборний, з городянками: я не вередую і не перебираю женихами. Ви знаєте, хто за мене сватався. Чи уже ж ви хочете спхнути мене із мосту та в воду?

В ы б о р н ы й. Правда, замуж

вийти - не дощову годину пере-
сидіти; але мені здається, якби
чоловік надійний трапився, то
б не треба ні для себе, ні для ма-
тері йому одказувати; ви люди
не багаті.

Т е р п и л и х а. Не багаті! Та та-
ка бідність, таке убожество, що я
не знаю, як далше і на світі жи-
ти!

Н а т а л к а. Мамо! Бог нас не
оставить: єсть і біднійші од нас,
а живуть же.

Т е р п и л и х а. Запевне, що жи-
вуть, але яка жизнь їх!

Н а т а л к а. Хто живе чесно і го-
дується трудами своїми, тому і
кусок черствого хліба смачні-

ший од м'ягкої булки, неправдою нажитої.

Т е р п и л и х а. Говори, говори! А на старості гірко терпіти нужду і во всім недостаток. (К виборному). Хоть і не годиться своєї дочки вихваляти, та скажу вам, що вона добра у мене дитина; вона обіщала для мого покою за першого жениха, аби б добрий, вийти замож.

В ы б о р н ы й. Об розумі і добрім серці Наталки нічого і говорити; всі матері приміром ставлять її своїм дочкам. Тільки нігде правди дівати, трудненько тепер убогій дівці замож вийти; без приданого, хоть будь вона

мудрійша од царя Соломона, а краща од прекрасного Іосифа, то може умерти сідою панною.

Т е р п и л и х а. Наталко! Чуєш, що говорять? Жалій послі на себе, а не на другого кого.

Н а т а л к а (вздыхаєт). Я і так терплю горе!

В ы б о р н ы й. Та можна вашо-му горю і пособити; (лукаво) у мене єсть на приміті чолов'яга і поважний, і багатий, і Наталку дуже собі уподобав.

Н а т а л к а (в сторону). От і біда мені!

Т е р п и л и х а. Жартуєте, пане виборний!

В ы б о р н ы й. Без жартів, знаю

гарного жениха для Наталки. А коли правду сказати, то я і прийшов за його поговорити з вами, пані Терпилихо.

Н а т а л к а (с нетерпением), А хто такий той жених?

В ы б о р н ы й. Наш возний, Терваковський. Ви його знаєте... Чим же не чоловік?

Н а т а л к а. Возний? Чи він же мені рівня? Ви глумитеся надо мною, пане виборний!

Т е р п и л и х а. Я так привикла к своєму безталанню, що боюся і вірити, щоб була сьому правда.

В ы б о р н ы й. З якого ж побиту мені вас обманьовати? Возний Наталку полюбив і хоче на

ній женитись; що ж тут за диво?
Ну, скажіте ж хутенько, як ви думаєте?

Т е р п и л и х а. Я душею рада такому затеві.

В ы б о р н ы й. А ти, Наталко?

Н а т а л к а. Бога бійтесь, пане виборний! Мені страшно і подумати, щоб такий пан - письменний, розумний і поважний - хотів на мені женитись. Скажіте мені перше, для чого люди женяться?

В ы б о р н ы й. Для чого? Для того... а ти буцім не знаєш?

Н а т а л к а. Мені здається, для того, щоб завести хазяйство і сімейство; жити люб'язно і друж-

но; бути вірними до смерті і помагати одно другому. А пан, котрий жениться на простій дівці, чи буде її вірно любити? Чи буде їй щирим другом до смерті? Йому в голові і буде все роїтися, що він її виручив із бідності, вивів в люди і що вона йому не рівня; буде на неї дивитися з презирством і обходитися з неповагою, і у пана така жінка буде гірше наймички... буде крепачкою.

Т е р п и л и х а. От так вона всякий раз і занесе, та й справляйся з нею. Коли на те пішло, то я скажу: якби не годованець наш Петро, то й Наталка була б як

ШОВКОВА.

В ы б о р н ы й. Петро? Де ж він?
А скільки років, як він пропадає?

Т е р п и л и х а. Уже років трохи
не з чотири.

В ы б о р н ы й. І Наталка так
обезглузділа, що любить за про-
пастившогося Петра? І Наталка,
кажеш ти, добра дитина, коли
бачить рідну свою при старості,
в убожестві, всякий час з запла-
каними очима і туж-туж умира-
ючу од голодної смерті, - не зжа-
литься над матір'ю? А ради ко-
го? Ради пройдисвіта, ланця, що,
може, де в острозі сидить, може,
умер або в москалі завербовав-
ся!...

В продолжение сего монолога
мать й дочь плачут.

N 10

В ы б о р н ы й.

Ей, Наталко, не дрочися!

Т е р п и л и х а.

Та пожалій рідной,

Мене, старой, бідной,

Схаменися!

Н а т а л к а.

Не плач, мамо, не журися!

В ы б о р н ы й.

Забудь Петра-ланця,

Пройдоху-поганця, -

Покорися!

Т е р п и л и х а.

Будь же дочко, мні неслухна!

Н а т а л к а.

Тобі покоряюсь,

На все соглащаюсь

Прямодушно.

В с е т р о є.

Де згода в сімействі,

де мир і тишина,

Щасливі там люди,

блаженна сторона.

Їх бог благословляєть,

Добро їм посилаєть,

І з ними вік живесть.

Т е р п и л и х а. Дочко моя! Голубко моя! Пригорнись до мого серця, покорність твоя житні і здоров'я мені придаєть. За твою повагу і любов до мене бог тебе

не оставити, моє дитятко!

Н а т а л к а. Мамо, мамо! Все для тебе стерплю, все для тебе зроблю, і коли мені бог допоможе осушити твої сльози, то я найщасливіша буду на світі, тільки...

В ы б о р н ы й. А все-таки "тільки"! Вже куда не кинь, то клин. Викинь лиш дур з голови; удар лихом об землю, - мовчи та диш!

Т е р п и л и х а. Так, дочко моя! Коли тобі що і наверзеться на ум, то подумай, для кого і для чого виходиш за возного замуж.

Н а т а л к а. Так я сказала уже, що все для тебе зроблю, тільки

щоб не спішили з весіллям.

В ы б о р н ы й. А нащо ж і одк-
ладовать в довгий ящик; адже
ми не судді.

Т е р п и л и х а. Да треба ж таки
прибраться к весіллю: хоть руш-
ники і єсть готові, так іще дечо-
го треба.

В ы б о р н ы й. Аби рушники
були, а за прибори на весілля не
турбуйтеся: наш возний - чоло-
вік, не взяв його кат - на свій
кошт таке бундючне весілля уд-
жигне, що ну! Послухайте ж сю-
да: сьогодні зробимо сватання, і
ви подавайте рушники, а там
уже умовитеся собі з паном же-
нихом і за весілля. Прощайте!

Гляди ж, Наталко, не згедзайся, як старости прийдуть! Пам'ятуй, що ти обіщала матері. Прощайте, прощайте!

Т е р п и л и х а. Прощайте, пане виборний. Спасеть вас бог за вашу приязнь.

(Уходить вместе с выборным).

ЯВЛЕНИЕ 7

Наталка (одна)

Не минула мене лиха година; Возний гірше реп'яха причепився. А здається, що Макогоненко до всей біди привідця. Боже милосердний! Що зо мною буде! Страшно і подумать, як з неми-

лим чоловіком весь вік жити, як
нелюба миловати, як осоружно-
го любити. Кудамені діватись?
Де допомогти шукати? Кого проси-
ти? Горе мені! Добрі люди, помо-
гите мені, пожалуйте мене! А я од
всього серця жалю об дівках,
які в такій біді, як я тепер. (Ста-
новится на колени и, поднимая
руки ввверх, говорит), Боже! Ко-
ли уже воля твоя єсть, щоб я бу-
ла за возним, ти вижени любов
до Петра із мого серця і наверни
душу мою до возного, а без сьо-
го чуда я пропаду навіки...

(Встаєт и поет).

Чого ж вода каламутна,
чи не хвиля збила?

Чого ж і я смутна тепер,
чи не мати була?

Мене ж мати та не була -
самі сльози ллються;

Од милого людей нема,
од нелюба шлються.

Прийди, милий, подивися,
яку терплю муку!

Ти хоть в серці, но од тебе
беруть мою руку.

Спіши, милий, спаси мене
од лютої напасті!

За нелюбом коли буду,
то мушу пропасти.

ДЕЙСТВИЕ II

Театр представляет прежнюю улицу.

ЯВЛЕНИЕ 1

Микола (один).

Один собі живу на світі, як би-линка на полі; сирота - без роду, без племені, без талану і без приюту. Що робить - і сам не знаю. Був у городі, шукав міста, но скрізь опізнився. (Думаєт).
Одважусь в пекло на три дні! Піду на Тамань, пристану до чорноморців. Хоть із мене і непоказний козак буде, та єсть же і не-

гіднійші од мене. Люблю я коза-
ків за їх обичай! Вони коли не
п'ють, то людей б'ють, а все не
гуляють. Заспіваю лиш пісню їх,
що мене старий запорожець Сто-
рчогляд вивчив.

N 12

Гомін, гомін, гомін,
гомін по діброві,
Туман поле покриває,
мати сина виганяє.
"Іди, сину, іди, сину,
пріч од мене,
Нехай тебе орда возьме,
нехай тебе орда возьме".
"Мене, мати, мене, мати,

орда знає,
В чистім полі об'їжджає,
в чистім полі об'їжджає".
"Іди, сину, іди, сину,
пріч од мене,
Нехай тебе ляхи возьмуть,
нехай тебе ляхи возьмуть".
"Мене, мати, мене, мати,
ляхи знають,
Пивом-медом наповають,
пивом-медом наповають".
"Іди сину, іди, сину,
пріч од мене,
Нехай тебе турчин возьме,
нехай тебе турчин возьме".
"Мене, мати, мене,
мати, турчин знає,
Сріблом, злотом наділяє,

сріблом, злотом наділяє".

"Іди, сину, іди, сину,
пріч од мене,
Нехай тебе москаль возьме,
нехай тебе москаль возьме".

"Піду, мати, москаль
мене добре знає,
Давно уже підмовляє,
давно мене підмовляє.

У москаля, у москаля
добре жити,
Будем татар, турків бити,
будем татар, турків бити".

Так і я з чорноморцями буду
тетерю їсти, горілку пити, лю-
льку курити і черкес бити. Тіль-
ко там треба утаїти, що я пись-
менний: у них, кажуть, із розу-

мом не треба висоватись; та се невелика штука. І дурнем не трудно прикинутись.

ЯВЛЕНИЕ 2

Петро и Микола.

П е т р о (виходит на сцену и, не видя Миколы, поет).

№ 13

Сонце низенько,
Вечір близенько,
Спішу до тебе,
Лечу до тебе,
Моє серденько!
Ти обіщалась

Мене вік любити,
Ні з ким не знатся
І всіх цуратся,
А для мене жити.

Серденько моє,
Колись ми обоє
Любились вірно,
Чесно, примірно
І жили в покої.

Ой, як я прийду,
Тебе не застану,
Згорну я рученьки
Згорну я білії
Та й нежив стану...

М и к о л а (в сторону). Се не із
нашого села і вовся мені незна-
комий.

П е т р о (в сторону). Яке се се-

ло? Воно мені не в приміту.

М и к о л а (підходя к Петру)
Здоров, пане брате! Ти, здається,
не тутешній.

П е т р о. Ні, пане брате.

М и к о л а. Відкіль же ти?

П е т р о. Я?.. (С улыбкою). Не
знаю, як би тобі і сказати - від-
кіль хочеш...

М и к о л а. Та уже ж ти не забув
хоть того міста, де родився?

П е т р о. О, запевне не забув, бо
і вовся не знаю.

М и к о л а. Та що ж ти за чоло-
вік?

П е т р о. Як бачиш: бурлака на
світі; тиняюсь од села до села, а
тепер іду в Полтаву.

М и к о л а. Може, у тебе родичі єсть в Полтаві або знакомі?

П е т р о. Нема у мене ні родичів, ні знакомих. Які будуть знакомі або родичі у сироти?

М и к о л а. Так ти, бачу, такий, як і я - безпріютний.

П е т р о. Нема у мене ні кола, ні двора: весь тут.

М и к о л а. О братику (берет Петра за руку). Знаю я добре, як тяжко бути сиротою і не мати містечка, де б голову приклонити.

П е т р о. Правда твоя, брате; но я, благодареніє богу, до сього часу прожив так на світі, що ніхто нічим мене не уразить. Не знаю, чи моя одинакова доля з

тобою, чи од того, що і ти чесний парубок, серце моє до тебе склоняється, як до рідного брата. Будь моїм приятелем...

ЯВЛЕНИЕ 3

Те же й возный выходит от Терпилихи с перевязанною рукою шелковнм платком.

Выбороный - в белом рушнике через плечо, каковые дают в Малороссии старостам при сватахъ.

Возный выходит вперед и прохаживается впоперечь сцены с довольною миною.

Микола и Петро стоят в сторо-

не поотдасть, а виборний громко
говорит в дверь Терпилихи.

В ы б о р н ы й. Та ну-бо, Бори-
се, іди з нами! Мені до тебе діло
єсть.

Т е р п и л и х а (в своей хате).
Дайте йому покой, пане вибор-
ний! Нехай трохи прочумається.

В ы б о р н ы й. Та надворі шви-
дше провітриться.

Т е р п и л и х а. В хаті лучче:
тут ніхто не побачить і не осу-
дить.

В ы б о р н ы й. За всі голови!
(Отходить от двери). Не стидно,
хоть на сватанні і через край
смикнув окаянної варенухи (Уви-
дя Миколу). Здоров, Миколо! Що

ти тут робиш? Давно вернувся із
города?

В о з н ы й. Не обрїтається лі в
городі новинок таких курйоз-
них?

В ы б о р н ы й. Адже ти був на
базарі - що там чути?

М и к о л а. Не чув, далєбі, нічо-
го. Та в городі тепер не до но-
вин; там так старі доми лама-
ють, та улиці застроюють нови-
ми домами, та кришки красять,
та якісь пішоходи роблять, щоб
в грязь добре, бач, ходити було
пішки, що аж дивитись мило.

В о з н ы й. Дивитись мило, а
слухати, що міщанство і купе-
чество говорить, чи мило, чи ні?

В ы б о р н ы й. А що ж вони будуть говорити? Не тепер же та й не од себе видумали таку перестройку города. Хто ж виноват безпечним людям, що не запаслися заздалегідь деревом, досками і дранню. Од того і тяжко. Ви думаєте, весело і старшині принуждати других виконувати те, що їм велять. Та що ж робить, нігде дітись, коли треба управлятись.

В о з н ы й. Що правда, то правда; трохи крутенько загалили, так і те ж треба сказати, що всякий господар для себе ж і стріть.

М и к о л а. Інші хати такі були,

що якби не веліли порозламовати, то б од вітру самі попадали і подавили б своїх хазяїнів. Коли прислухатись, хто більше гримає на сю перестройку, то одні тузи, багачі. А середнього розбору мовча строять. Да уже ж і город буде, мов мак цвіте! Якби покойні шведи, що згинули під Полтавою, повставали, то б тепер не пізнали Полтави!

В о з н ы й. По крайній мірі - теє-то як його - чи не чути чого об обидах, спорах і грабежах і - теє-то як його - о жалобах і позвах?

В ы б о р н ы й. Та що його питати: він по городу гав ловив та

вигрішки продавав... (К Миколе). Чом ти, йолопе, не кланяєшся пану возному та не поздоровиш його? Адже бачиш - він заручився.

М и к о л а. Поздоровляю вас, добродію... А з ким же бог привів?

В о з н ы й. З найкращою зо всього села і всіх прикосновенних околиць дівицею.

В ы б о р н ы й. Не скажемо, нехай кортить! (Отходя). А се що за парубок?

М и к о л а. Се мій знакомий; іде із Коломака в Полтаву на заробіток.

В о з н ы й. Хіба-разві - теє-то як

його - із Коломака через наше село дорога в город?

П е т р о. Я нарошне прийшов сюда з ним побачитись.

Выборный и возный уходят.

ЯВЛЕНИЕ 4

Петро и Микола.

П е т р о. Се старший в вашім селі?

М и к о л а. Який чорт; він живе тільки тут; бач, возний - так і бундючиться, що помазався паном. Юриста завзятий і хапун такий, що із рідного батька злупить!

П е т р о. А то, другий?

М и к о л а. То виборний Макогоненко; чоловічок і добрий був би, так біда - хитрий, як лисиця, і на всі сторони мотається; де не посій, там і уродиться, і уже де і чорт не зможе, то пошли Макогоненка, зараз докаже.

П е т р о. Так він штука! Кого ж вони висватали?

М и к о л а. Я догадуюсь; тут живе одна бідна вдова з дочкою, то, мабуть, на Наталці возний засватався, бо до неї багато женихів залицялись.

П е т р о (в сторону). На Наталці!.. (Успокоюсь). Но Наталка не одна на світі. (К Миколе). Так, видно, Наталка багата, хороша і

розумна?

М и к о л а. Правда, хороша і розумна, а до того і добра; тільки не багата. Вони недавно тут поселились і дуже бідно живуть. Я далекий їх родич і знаю їх бідне поживання.

П е т р о. Де ж вони перше жили?

М й к о л а. В Полтаві.

П е т р о (с ужасом). В Полтаві!..

М и к о л а. Чого ж ти не своїм голосом крикнув?

П е т р о. Миколо, братику мій рідний! Скажи по правді: чи давно уже Наталка з матір'ю тут живуть і як вони прозиваються?

М и к о л а. Як тут вони жи-

вуть... (Говорит протяжно, как будто в мыслях рассчитывает время), Четвертый уже год. Вони оставили Полтаву зараз по смерті Наталчиного батька.

П е т р о (вскрикивает). Так він умер!

М и к о л а. Що з тобою робиться?

П е т р о. Нічого, нічого... Скажи, будь ласкав, як вони прозиваються?

М и к о л а. Стара прозивається Терпилиха Горпина, а дочка - Наталка.

Петро всплескивает руками, закрывает ими лицо, опускает голову и стоит неподвижно.

М и к о л а (б'єет себя по лбу и
делает знак, как будто что-то
отгадал, и говорит), Я не знаю,
хто ти, і тепер не питаюся, тіль-
ко послухай:

N 14

Вітер віє горою,
Любивсь Петрусь зо мною,
Ой, лихо, не Петрусь,
Лице біле, чорний ус!
Полюбила Петруся
І сказати боюся,
Ой, лихо, не Петрусь,
Лице біле, чорний ус!
А за того Петруся
Била мене матуся,

Ой, лихо, не Петрусь...

Де ж блукає мій Петрусь,

Що і досі не вернувсь?

Ой, лихо, не Петрусь...

Я хоть дівка молода,

Та вже знаю, що біда.

Ой, лихо, не Петрусь,

Лице біле, чорний ус!

А що, може, не одгадав? (Обнімає Петра).

П е т р о. Так, угадав!.. Я - той нещасний Петро, якому Наталка припівала сю пісню, якого вона любила і обіщала до смерті не забути, а тепер...

М и к о л а. Що ж тепер? Іще ми нічого не знаємо, може, і не її засватали.

П е т р о. Но серце моє замирає, начувається для себе великого горя. Братику Миколо, ти говорив мені, що ти їх родич, чи не можна тобі довідатися о сватанні Наталки? Нехай буду знати свою долю.

М и к о л а. Чому ж не можна? Коли хочеш, я зараз піду і все розвідаю. Та скажи мені, чи говорити Наталці, що ти тут?

П е т р о. Коли вона свободна, то скажи за мене, а коли заручена, то краще не говори. Нехай один буду я горювати і сохнути з печалі. Нащо їй вспоминати об тім, якого так легко забула!

М и к о л а. Стережись, Петре,

нарікати на Наталку. Скільки я знаю її, то вона не од того іде за возного, що тебе забула. Подожди ж мене тут. (Уходить к Терпилихе).

ЯВЛЕНИЕ 5

Петро (один).

Чотири годи уже, як розлучили мене з Наталкою. Я бідний був тогді і любив Наталку без всякої надежди. Тепер, наживши кровавим потом копійку, спішив, щоб багатому Терпилові показатись годним його дочки; но вмісто багатого батька найшов мать і дочку в бідності і без

помощі. Все здається, близило мене до щастя, но, як на те, треба ж опізнитись одним днем, щоб горювати во всю жизнь! Кого безталання нападе, тому нема ні в чім удачі. Правду в тій пісні сказано, що сусідові все удається, всі його люблять, всі до його липнуть, а другому все як одрізано.

(Поет).

N 15

У сусіда хата біла,
У сусіда жінка мила,
А у мене ні хатинки,
Нема щастя ані жінки.

За сусідом молодиці,
За сусідом і вдовиці,
І дівчата поглядають, -
Всі сосіда полюбляють.
Сосід ранше мене сіє, -
У сосіда зеленіє,
А у мене не орано
І нічого не сіяно.
Всі сосіда вихваляють,
Всі сосіда поважаюсь;
А я марно часи трачу,
Один в світі - тільки плачу.

Во время пения Макогоненко
выходит на сцену, слушает и по
окончании подходит к Петру и
говорит.

ЯВЛЕНИЕ 6

Петро и выборный.

В ы б о р н ы й. Ти, небоже, і співака добрий.

П е т р о. Не так, щоб дуже - от аби-то.

В ы б о р н ы й. Скажи ж мені, відкіль ти ідеш, куда і що ти за чоловік?

П е т р о. Я собі бурлака; шукаю роботи по всіх усюдах і тепер іду в Полтаву.

В ы б о р н ы й. Де ж ти бував, що ти видав і що чував?

П е т р о. Довго буде все розказувати. Був я і у моря; був на Дону, був на лінії, заходив і в Харков.

В ы б о р н ы й. І в Харкові був?
Лепський то десь город?

П е т р о. Гарний город; там
всього доброго єсть, я і в театрі
був.

В ы б о р н ы й. Де? В театрі? А
що се таке театр, город чи міс-
течко?

П е т р о. Ні, се не город і не міс-
течко, а в городі вистроєний ве-
ликий будинок. Туда ввечері
з'їжджаються пани і сходяться
всякі люди, хто заплатити може,
і дивляться на комедію.

В ы б о р н ы й. На комедію
(знак удивлення.) Ти ж бачив,
пане брате, сю комедію, яка во-
на?

П е т р о. І не раз бачив. Се таке диво - як побачиш раз, то і вдру-ге схочеться.

ЯВЛЕНИЕ 7

Т е ж е и возный.

В о з н ы й. Що ти тут, старосто мій, - теє-то як його - розглаго-льствуєш з пришельцем?

В ы б о р н ы й. Та тут диво, добродію; сей парняга був у теа-трі та бачив і комедію і зачав бу-ло мені розказовати, яка вона, та ви перебили.

В о з н ы й. Комедія, сиріч, ли-цедійство. (К Петру). Продол-

жай, вашець...

П е т р о. На комедії одні виходять - поговорять, поговорять та й підуть; другі вийдуть - те ж роблять; деколи під музику співають, сміються, плачуть, лаються, б'ються, стріляються, колються і умирають.

В ы б о р н ы й. Так таке то комедія? Єсть же на що дивитись, коли люди убиваються до смерті; нехай їй всячина!..

В о з н ы й. Вони не убиваються і не умирають - теє-то як його - наосяще, а тільки так удають іскусно і прикидаються мертвими. О, якби справді убивалися, то б було за що гроші заплатити!

В ы б о р н ы й. Так се тільки гроші видурюють! Скажи ж, братику, яке тобі лучче всіх полюбилось, як каже пан возний, лицемірство?

В о з н ы й. Не лицемірство, а лицедійство.

В ы б о р н ы й. Ну, ну! Лицедійство...

П е т р о. Мені полюбилась наша малоросійська комедія; там була Маруся, був Климовський, Прудіус і Грицько.

В ы б о р н ы й. Розкажи ж мені, що вони робили, що говорили.

П е т р о. Співали московські пісні на наш голос, Климовський танцював з москалем. А що го-

ворили, то трудно розібрати, бо сю штуку написав москаль понашому і дуже поперевертав слова.

В ы б о р н ы й. Москаль? Нічого ж і говорити! Мабуть, вельми нашкодив і наколотив гороху з капустою.

П е т р о. Климовський був письменний, компоновав пісні і був виборний козак: служив в полку пана Кочубея на баталії з шведами під нашою Полтавою.

В о з н ы й. В полку пана Кочубея? Но в славнії полтавській времена - теє-то як його - Кочубей не бил полковником і полка не іміл; ібо і пострадавший от із-

верга Мазепи за вірність к государю і отечеству Василій Леон-тійович Кочубей бил генераль-ним суддею, а не полковником.

В ы б о р н ы й. Так се так не во гнів сказати: буки-барабан-баш-та, шануючи бога і вас.

В о з н ы й. Великая неправда виставлена пред очі публичнос-ті. За сіє малоросійська літо-пись вправі припозвать сочини-теля позвом к отвіту.

П е т р о. Там і Іскру почитують.

В о з н ы й. Іскра, шурин Кочу-бея, бил полковником полтавсь-ким і пострадал вмісті з Кочубе-єм, мало не за год до Полтавсь-кой баталії; то думать треба, що

і полк не ему принадлежал во
врем'я сраженія при Полтаві.

П е т р о. Там Прудюса і писаря
його Грицька дуже бридко вис-
тавлено, що нібито царську каз-
ну затаїли.

В о з н ы й. О, се діло можливе і
за се сердиться не треба. В сім'ї
не без виродка - теє-то як його.
Хіба єсть яка земля, праведними
Іовами населена? Два плута в се-
лі і селу безчестям не роблять, а
не тільки цілому краєві.

В ы б о р н ы й. От то тільки не-
чепурне, що москаль взявся по-
нашому і про нас писати, не ба-
чивши зроду ні краю і не знав-
ши обичаїв і повір'я нашого. Ко-

ли не піп...

В о з н ы й (перебивая). Полно, доволно, годі, буде балакати. Тобі яке діло до чужого хисту? Ходім лиш до будущої моєї тещі. (Уходять.)

ЯВЛЕНИЕ 8

Петро (один).

Горько мені слухати, що Терпилиху зоветь другий, а не я, тещею. Так Наталка не моя? Наталка, котору я любив більше всього на світі; для которої одважовав жизнь свою на всі біди, для которої стогнав під тяжкою роботою, для которої скитався

на чужині і зароблену копійку
збивав до купи, щоб розбагатіть
і назвать Наталку своєю вічно! І
коли сам бог благословив мої
туди, Наталка тогді достається
другому! О злая моя доле! Чом
ти не така, як других? (Поет).

N 16

Та йшов козак з Дону,
та з Дону додому,
Та з Дону додому,
та сів над водою.
Сівши над водою,
проклинає долю:
Ой доле, ти, доле,
доле моя злая!

Доле моя злая,
чом ти не такая!
Чом ти не такая,
як доля чужая?
Другим даєш лишнє,
мене ж обижаєш,
І що мені миле,
і те однімаєш.
Не спасибі долі,
коли козак в полі,
Бо коли він в полі,
тогді він на волі.
Ой, коли б ти, доле,
вийшла ко мні в поле,
Тогді б ти згадала,
кого обижала.

ЯВЛЕНИЕ 9

Петро и Микола.

Петро. А що, Миколо! яка чутка?

Микола. Не успів нічого і спитати. Лихий приніс возного з виборним. Та тобі б треба при-таїтись де-небудь. Наталка обіщала на час сюда вийти.

Петро. Як я удержусь не показатись, коли побачу свою милу?

Микола. Я кликну тебе, коли треба буде.

Петро прячется

ЯВЛЕНИЕ 10

Микола и Наталка.

Н а т а л к а (виходя поспешно).
Що ти хотів сказати мені Мико-
ло? Говори швидше, бо за мною
зараз збігаються.

М и к о л а. Нічого. Я хотів спи-
тати тебе, чи ти справді посвата-
на за Возного?

Н а т а л к а (печально). Посва-
тана... Що ж робить, не можна
більше сопротивлятися матері.
Я і так скільки одвильовалася і
всякий раз убивала її своїм одка-
зом.

М и к о л а. Ну, що ж? Возний -
не взяв його враг - завидний же-

них. Не бійсь, полюбиться, а може, і полюбивсь уже?

Н а т а л к а (с упреком). Миколо, Миколо! Не гріх тобі тепер надо мною сміятись! Чи можна мені полюбити возного або кого другого, коли я люблю одного Петра. О, коли б ти знав його, пожалів би і мене, і його.

М и к о л а. Петра? (Поет).

Що за того Петруся

Била мене матуся.

Ой, лихо, не Петрусь,

Лице біле, чорний ус.

Н а т а л к а (заплакав). Що ти мені згадав! Ти роздираєш моє серце. О, я бідна! (Помолчав, указує на реку). Бачиш Ворск-

ло?.. Або там, або ні за ким.

М и к о л а (показує в ту сторону, куд спрятался Петро). Бачиш ту сторону? Отже, і в Ворсклі не будеш, і журитись перестанеш.

Н а т а л к а. Ти, мені здається, побувавши довго в городі, ошалів і совсім не тим став, що був.

М и к о л а. Коли хочеш, то я так зроблю, що і ти не та будеш, що тепер.

Н а т а л к а. Ти чорт знаєть що верзеш, піду лучче додому. (Хочет уйти).

М и к о л а (удерживає). Пожди, одно слово вислухай, та й одв'язись од мене.

Н а т а л к а. Говори ж - що такеє?

М и к о л а. Хочеш бачити Петра?

Н а т а л к а. Що ти? Перехрестись! Де б то він взявся?

М и к о л а. Він тут, та боїться показатись тобі, тому що ти посватана за возного.

Н а т а л к а. Чого ж йому боїтись? Нам не гріх побачитись, я іще не вінчана... Та ти обманюєш!..

М и к о л а. Не обманюю - приглядайся! Петре, явись!

Наталка при появленні Петра вскрикиває: "Петро!" Петро вскрикиває: "Наталка!", оба стре-

мятся друг к другу, обнимаются.

Немая сцена.

М и к о л а (поет),

Поблукавши, мій Петрусь

До мене оп'ять вернувсь.

Ой, лихо, не Петрусь,

Лице біле, чорний ус.

П е т р о. Наталко! В який час тебе я зустрічаю!.. І для того тільки побачились, щоб навіки розлучитись.

Н а т а л к а. О Петре! Скільки слюоз вилила я за тобою. Я знаю тебе і затим не питаюся, чи іще ти любиш мене, а за себе - божусь...

М и к о л а (перебиває). Об любові поговорите другим разом,

ліпшим часом; а тепер поговоріте, як з возним розв'язатися.

Н а т а л к а. Не довго з ним розв'язатися: не хочу, не піду, та й кінці в воду!

П е т р о. Чи добре так буде? Твоя мати...

Н а т а л к а (перебиває). Мати моя хотіла, щоб я за возного вийшла заміж з тим, що тебе не було. А коли ти прийшов, то возний мусить одступитися.

П е т р о. Возний - пан, чиновний і багатий, а я не маю нічого. Вам з матір'ю треба підпори і зашити, а я через себе ворогів вам прибавлю, а не поміч подам.

Н а т а л к а. Петре! Не так ти думав, як одходив!

П е т р о. Я одинаковий, як тогді був, так і тепер, і скажу тобі, що і мати твоя не согласиться проміняти багатого зятя на бідного.

М и к о л а. Трохи Петро неправду говорить.

Н а т а л к а. Одгадую своє нещастя! Петро більше не любить мене і йому нужди мало, хоть би я і пропала. От яка тепер правда на світі!

N 17

Н а т а л к а.

Підеш, Петре, до тієї,

яку тепер любиш,
Перед нею мене, бідну,
за любов осудиш.

П е т р о.

Я другої не полюбив
і любити не буду,
Тебе ж, моє серденьтко,
по смерть не забуду.

О б а в м е с т е.

Н а т а л к а

Коли б любив по-прежньому,
То б не мав цуратися;
Не попустив свою милу
Другому достатися.

П е т р о

Люблю тебе по-прежньому,
Не думав цуратися;
Не попусти мою милу

Другому достатся.

Н а т а л к а.

Я жизнь свою ненавижду,
з серцем не звладію,
Коли Петро мій не буде,
то смерть заподію.

П е т р о.

Коли вірно Петра любиш,
так живи для його,
Молись богу, моя мила,
не страшись нікого.

О б а.

Бог pomoже серцям вірним
пережити муки;
Душі наші з'єдинились,
з'єдинить і руки.

М и к о л а. Так, Наталко! Мо-
лись богу і надійся од його всьо-

го доброго. Бог так зробить, що ви обоє незчуєтесь, як і щастя на вашій стороні буде.

Н а т а л к а. Я давно уже поклялась і тепер клянусь, що крім Петра ні за ким не буду. У мене рідна мати - не мачуха, не схоче своєї дитини погубити.

П е т р о. Дай боже, щоб її природна доброта взяла верх над приманою багатого зятя.

Н а т а л к а. Петре! Любиш ти мене?

П е т р о. Ти все-таки не довіряєш? Люблю тебе більше, як самого себе.

Н а т а л к а. Дай же мені свою руку! (Взявши руки). Будь же

бодрим і мені вірним, а я навік
ТВОЯ.

М и к о л а. Ай Наталка! Ай Пол-
тавка! От дівка, що і на краю
пропасті не тільки не здригну-
лась, но і другого піддержує. (К
Наталке). За се заспіваю тобі піс-
ню про Ворскло, щоб ти не ва-
жилась його прославляти собою,
воно і без тебе славне. (Поет).

N 18

Ворскло річка
Невеличка,
Тече здавна,
Дуже славна
Не водою, а войною,

Де швед поліг головою.
Ворскло зріло
Славне діло:
Як цар білий,
Мудрий, смілий,
Побив шведську вражу силу
І насипав їм могилу.
Козаченьки
З москалями
Потішились
Над врагами,
Добре бившись за Полтаву
Всій Росії в вічну славу!
П е т р о. Отже ідуть...
М и к о л а. Кріпись, Петре, і ти,
Наталко!.. Наступає хмара, і буде
великий грім.

ЯВЛЕНИЕ 11

Те же, возный, выборный и Терпилиха.

В ы б о р н ы й. Що ви тут так довго роздабарюєте?

В о з н ы й. О чем ви - теє-то як його - бесідуєте?

Т е р п и л и х а (увидя Петра). Ох, мені лихо!

Н а т а л к а. Чого ви лякаєтесь, мамо? Се Петро.

Т е р п и л и х а. Свят, свят, свят! Відкіль він взявся? Се мара!

П е т р о. Ні, се не мара, а се я - Петро, і тілом, і душею.

В о з н ы й (к виборному). Що се за Петро?

В у б о р н и й. Се, мабуть, той, що я вам говорив, Наталчпн любезний, пройдисвіт, ланець.

В о з н и й (к Петру). Так ти, ващець, Петро? Чи не можна б - теє-то як його - убиратись своєю дорогою, бо ти, кажеться, бачиться, видиться, здається, меж нами лишній.

Н а т а л к а. Почому ж він лишній?

Т е р п и л и х а. І відомо - лишній, коли не в час пришов хати холодити.

П е т р о. Я вам ні в чім не помішаю, кінчайте з богом те, що надали.

Н а т а л к а. Не так-то легко

можна окончити те, що вони на-
чали.

В о з н ы й. А по якій би то та-
кої резонної причині?

Н а т а л к а. А по такій причині:
коли Петро мій вернувсь, то я не
ваша, добродію.

В о з н ы й. Однак ж, вашеці
проше, ви рушники подавали,
сиріч - теє-то як його - ти одру-
жилася зо мною.

Н а т а л к а. Далеко іще до того,
щоб я з вами одружилася! Руш-
ники нічого не значать.

В о з н ы й (к Терпилихе). Не
прогнівайся, стара. Дочка твоя -
теє-то як його - нарушаєть уза-
коненний порядок. А понеже ру-

шники і шовкова хустка суть доказательства добровольного і непринужденного єя согласія бити моєю сожительницею, то в такому випадкі станете пред суд, заплатите пеню і посидите на вежі.

В ы б о р н ы й. О, так! так! Зараз до волосного правленія та і в колоду.

Т е р п и л и х а (со страхом). Батечки мої, умилосердітесь! Я не одступаю од свого слова. Що хочете робіте з Петром, а Наталку, про мене, зв'яжіте і до вінця ведіте.

Н а т а л к а. Не докажуть вони сього. Петро нічого не виноват, а

я сама не хочу за пана Возного: до сього силою ніхто мене не принудить. І коли на те іде, так знайте, що я вічно одрікаюсь од Петра і за возним ніколи не буду.

М и к о л а. Що то тепер скажуть?

В ы б о р н ы й. От вам і Полтавка! Люблю за обичай!

Т е р п и л и х а. Вислухайте мене, мої рідніі! Дочка моя до сього часу не була такою упрямою і смілою; а як прийшов сей (указує на Петра) шибеник, пройдисвіт, то і Наталка обезуміла і зробилась такою, як бачите. Коли ви не випровадите відсіль

сього голодрабця, то я не ручаюсь, щоб вона і мене послухала.

В о з н ы й и В ы б о р н ы й (вместе). Вон, розбишако, із нашого села зараз... І щоб твій і дух не пах! А коли волею не підеш, то туди заправторимо, де козам роги правлять.

Т е р п и л и х а. Зслизни, маро!

П е т р о. Утихомиртесь на час і вислухайте мене: що ми любивись з Наталкою, про те і богу, і людям ізвісно; но щоб я Наталку одговорьовав іти замуж за пана возного, научав дочку не слухати матері і поселяв несогласіє в сім'ї - нехай мене бог накаже! Наталко, покорися своїй долі,

послухай матері, полюби пана
возного і забудь мене навіки!
(Отворачивается й утирає сле-
зы. Все показывають вид участия
в горести Петра, даже и воз-
ный).

Т е р п и л и х а (в сторону).
Добрий Петро! Серце моє про-
тив волі за його вступається!

Наталка плачет, возный рассу-
ждаєт.

В ы б о р н ы й. Що не говори, а
мені жаль його.

М и к о л а. На чім то все се око-
шиться?

В о з н ы й (Петру). Ти, вашець,
- теє-то як його - куда тепер по-
мандруєш?

П е т р о. Я ішов в Полтаву, но тепер піду так, щоб ніколи сюда не вертатись... Іще пару слов скажу Наталці. Наталко! Я через тебе оставив Полтаву і для тебе в дальніх сторонах трудився чотири годи; ми з тобою вирости і згодовалися вкупі у твоєї матері, ніхто не воспретить мені почитати тебе своєю сестрою. Що я нажив - все твоє: на, возьми! (Вынимает из-за пазухи завернутые в лубки деньги). Щоб пан возний ніколи не попрекнув тебе, що взяв бідну і на тебе іздержався. Прощай! Шануй матір нашу, люби свого судженого, а за мене одправ панахиду.

Н а т а л к а. Петре! Нещастя
моє не таке, щоб грішми можна
од його одкупитися: воно тут!
(Показує на серце). Не тре-
ба мені грошей твоїх. Вони мені
не допоможуть. Но бідою нашою
не потішаться вороги наші... І
моїй житті кінець недалеко...
(Склоняється на плечо Петру).

Т е р п и л и х а (подбігаєт и об-
нимає Петра). Петре!

Н а т а л к а (обнимає Петра, го-
ворит матери). Мамо! Кого ми
теряємо!

М и к о л а (виборному). А тобі
як він здається?

В и б о р н ы й. Такого чоловіка,
як Петро, я зроду не бачив!

В о з н и й (вышед вперед на сцену). Размишлял я предовольно, і нашел, что великодушной поступок всякїї страсті в нас пересиливаєть. Я - возний і признаюсь, что от рожденія моего расположен к добрим ділам; но, за недосужностію по должности і за другими клопотами, доселі ні одного не зділал. Поступок Петра, толїко усердний і без примісу ухищренія, подвигаєть мене на нижеслїдующее... (К Терпилихе). Ветхая деньми! благословиши лі на благоє діло?

Т е р п и л и х а. Воля ваша, добродію! Що не зробите, все буде хороше: ви у нас пан письмен-

ний.

В о з н ы й. Добрий Петре і бой-
кая Наталко! Приступіте до ме-
не! (Берет их за руки, подводить
к матери и говорит). Благослови
дітей своїх щастям і здоров'ям. Я
одказуюсь од Наталки і уступаю
Петру во вічне і потомственне
владініє з тим, щоб зробив її
благополучною. (К зрителям).
Поєліку же я - возний, то по при-
вілегії, Статутом мні наданою,
заповідаю всім: "Где два б'ються
- третій не мішайсь!" і твердо па-
м'ятовать, що насильно милим
не будеш.

П е т р о и Н а т а л к а (когда
возный говорит к зрителям, об-

нимають мати, а по окончанні говорят). Мати наша рідна, благослови нас!

Т е р п и л и х а. Бог з'єднаєть вас чудом, нехай вас і благословить своєю благостію...

М и к о л а. От такові-то наші полтавці! Коли діло піде, щоб добро зробити, то один перед другим хватаються.

В ы б о р н ы й. Наталка - по всьому полтавка, Петро - полтавець, та й возний, здається, не з другою губернію.

П е т р о. Наталко! Тепер ми ніколи не розлучимося. Бог нам поміг перенести біди і напасті, він допоможе нам вірною любовію

і порядочною життяю бути при-
міром для других і заслужить
прозвіще добрих полтавців. За-
співай же, коли не забула, свою
пісню, що я найбільше люблю.

Н а т а л к а. Коли кого любиш,
того нічого не забудеш.

N19

Ой я дівчина Полтавка,
А зовуть мене Наталка:
Дівка проста, не красива,
З добрим серцем, не спесива.
Коло мене хлопці в'ються
І за мене часто б'ються,
Но я люблю Петра дуже,
А до других мні байдуже.

Мої подруги пустують
І зо всякими жартують,
А я без Петра скучаю
І веселості не знаю.
Я з Петром моїм щаслива,
І весела, і жартлива,
Я Петра люблю душею,
Він один владієть нею.

Х о р

Начинаймо веселиться,
Час нам сльози осушити;
Доки лиха нам страшиться,
Не до смерті ж в горі жити.
Нехай злії одні плачуть,
Бо недобре замишляють;
А полтавці добрі скачуть,
Не на зло другим гуляють.

Коли хочеш бути щасливим,
То на бога полагайся;
Перенось все терпеливо
І на бідних оглядайся.